

DAVID BANON

Marc Bloch universitetas Strasbūre (Prancūzija)
Ženevos universitetas (Šveicarija)

BROLYBĖ IR SUBSTITUCIJA. JUOZAPAS IR JO BROLIAI

Brotherhood and Substitution. Joseph and his Brothers

SUMMARY

My purpose in this paper is to point out that the exegesis of the Bible supports philosophical exposition. In this case the concepts of responsibility, substitution, exposition, exile, face to face dialogue and so on elaborated by Levinas are applied to the narration of Joseph and his brothers, and it seems that they fit. This is an illustration that the famous expression of Levinas „Europe is the Bible and the Greek“ is relevant.

*Tikroji brolystė – tai brolystė,
kurios esmė ta, kad kitas yra su
manimi susijęs, jis yra svetimas
ir dėl to yra mano brolis.*

Emmanuelis Levinas¹

Jei galima išskirti temą, siejančią visą Pradžios knygą, ši tema neabejotinai bus brolystė. Tačiau buvimą broliu iš pat pradžių (*Pr 4*) aptemdo kupinas neapykantos ir mirtį nešantis pavydas. Ir nepaisant bandymų „atnaujinti“ brolystę, ji Pradžios knygoje taip ir bus paženklinta „brolystės pagunda“². Tik

atėjus Mesijui bus pasiekta tikroji brolystė. Nuo tada brolystė tampa idealu, privaloma būtimi, kurios žmonija turi siekti ir trokšti, į kurią turi veržtis, kad Adomo palikuonys, nepaisant visų šeimų skirtumų, amžių pabaigoje įeitų į Dievo karalystę, joje įsitvirtintų ir atsiškleistų.

Kita vertus, Pradžios knygą galima skaityti kaip brolystės siekimo istoriją, kupiną dramatiškų epizodų ir sėkmingų arba nesėkmingų pastangų juos išgyventi. Žinoma, ši istorija prasideda brolystės Kaino ir Abelio neapykanta, vė-

RAKTAŽODŽIAI: Levinas, brolybė, substitucija, veidas į veidą, dialogas.

KEY WORDS: Levinas, brotherhood, substitution, face to face, dialogue.

liau ją tęsia įtampa ir konfliktai tarp Izaoko ir Izmaelio palikuonių, o apogėjų pasiekia Jokūbas bei Ezavas ir Juozapas su savo broliais.

Juozapo istorija – tai vienas Biblijos ir, ko gero, visos pasaulio literatūros šedevrų. Ši istorija traukė tokius garsius rašytojus kaip Goethe³ ir įkvėpė ne mažiau garsius Hugo von Hofmannsthalį⁴ ir Thomą Manną⁵.

Tai širdį verianti ir kvapą gnaužianti drama, kurios mažiausias detales reguliuoja ir valdo režisierius (dieviškasis pasakotojas?). Todėl ne atsitiktinai Biblijos kritikai, iki smulkmenų išknaisiojantys tekstus, apie šį pasakojimą nedaug ką tegalėjo pasakyti. Savaimė suprantama, šių skyrių neaplenkė ir dokumentus nagrinėjantys teoretikai. Jų teigimu, egzistuoja du šaltiniai – *E* ir *J*, o pats tekstas, kurį skaitome, yra neaiškus dviejų padrikų versijų kratinys⁶. Jiems taip pat kyla klausimas, kodėl 38 sky-

rius – Judo ir Tamaros istorija – yra išpraustas į pasakojimą apie Juozapą ir, galima sakyti, pertraukia jo naratyvinę liniją⁷. Šiaip ar taip, šis pasakojimas yra vienas iš nuostabiausių, kokius tik užrašė Biblijos redaktorius. Jam niekas neprilygsta iki šių dienų, nes romano teorijos požiūriu jame yra visi reikalingi elementai. Intriga, veikėjai, įvykių raidos tempas, įtampa ir net perėjimai nuo vieno epizodo prie kito rodo tikrą meistriskumą.

Tačiau dėmesio verti šio pasakojimo ne tik literatūriniai pranašumai, bet ir keliami klausimai, nes jie atskleidžia konversiją ir/arba filosofinį vertinimą: vyriausiojo brolio teisės ir pareigos, svajonės, tremtis, atleidimo galimybė arba negalimybė ir t. t. – šios naratyviai dėstomos temos driekiasi per visą pasakojimą apie prarastą ir pagaliau atrastą brolystę, ašaras, sąžinės priekaištus, atsakomybę ir substituciją.

NUO PRARASTOS BROLYSTĖS...

„*Ete ah'ai anokhi mevaq'ch: savo brolių ieškau*“ (*Pr 37, 16*). Šiais žodžiais Juozapas, ieškantis savo brolių, kad išpildytų tėvo Jokūbo jam pavestą misiją, atsako vyrui, užkalbinusiam jį Sichemo gatvėse.

Bet argi Juozapas nežinojo, kaip smarkiai jo neapkenčia broliai? Tokia neapykanta plinta kaip ugnis brūzgynuose, o jos priežastis dažniausiai visai nereikšminga – sapnai. Iš pradžių kyla priešiškus. Paskui jis kurstomas išgalvojant, kuriant ir racionalizuojant įvairiausias priežastis bei įrodymus, kurie

leis įžiebtį ir pateisinti neapykantą. Biblijoje pabrėžiamas neapykantos *pirmumas*: „broliai jo taip nekentė, kad net vengdavo pasisveikinti“ (*Pr 37, 4*). Ir tik vėliau „broliai jam pavydėjo“ (*Pr 37, 11*). Taigi prie jau egzistuojančios neapykantos prisideda pavydas ir pastangos racionalizuoti atmetimą bei griauinančią aistrą. Šiuo atveju neapykanta pasireiškia atsisakymu praverti burną, pasisveikinti. Neapykanta – tai nenoras užmegzti dialogą, baiminantis, kad nuo pokalbio neatsiejamas artumas, tas neišvengiamas susitikimas akis į akį išsklaidys nesusi-

pratimą ir panaikins ar bent jau sumažins priešišumą. Neapykanta – tai užsisklendimas savyje įtikėjus savo teismu ir sąžiningumu, tai nuoskaudos ir pagiežos kaupimas bei puoselėjimas kurstant priešišumą tol, kol šie jausmai išauga ir pasireiškia žiaurumo proveržiu ar net žmogžudyste.

Juozapas nedvejodamas sutinka su tėvo prašymu veikiausiai, tiksliau, kaip tik todėl, kad siekia atnaujinti santykius, perkalbėti savo brolius, išsklaidyti arba sumažinti slaptą neapykantą ar net (vėl) gyventi taikiai. Jokūbas paprašo jį sužinoti, kaip laikosi jo broliai Sicheme⁸, ne labai svetingame mieste (*Pr 37, 13*). Juozapas atsako: *hinéni* / „štai aš“. Šiame kontekste tai reiškia „pasiruošęs“, „siųsk mane“⁹ nieko net nesvarstydamas. Tai grynų grynčiausia eks-pozicija. „Savęs „atidavimas“ artimui“¹⁰. Prielinksnio *hinéni* gale prijungtas *yod*, reiškiantis asmeninį *įvardį* „aš“, „Dvasios atramos tašką“¹¹, pavartotą galininko linksniu. Juozapas neatsigręždamas leidžiasi ieškoti brolystės (*Pr 37, 15*) ir išgirsta nedviprasmišką vyro atsakymą: „Jie iš čia iškelia vo/*nass'ou mizé*“ (*Pr 37, 16*). Rachi šį at-

sakymą interpretuoja taip: „tau jie nebėjaučia jokio brolystės jausmo“¹². Jie nebėra malonūs. Šį priešišumą dar labiau sustiprina tai, kad *zé* skaitmeninė vertė lygi dvylikai. Taigi „broliai“ paliko fratriją. Jie išsižadėjo šeimos. *Savyje* jie nuslopino bet koki brolystės ir atjautos jausmą. Juozapas jiems tapo svetimu ar net – dar blogiau – priešu. Beje 17 eilutėje Juozapas ir skaitytojai sužino, kad broliai nuvyko į Dotaną. Kaip nurodo Rachi, tai ne kokia nors vieta Sachemo apylinkėse; kalbama apie ieškojimą „įstatymų ir sprendimų/*dat vadin*“ (šis asonansas skamba kaip *Dotan*), kurie leistų pasmerkti jį *myriop*“¹³. Tačiau Juozapas, trokšdamas ištesėti tėvui duotą pažadą, „pasekė savo brolius“ (*Pr 37, 17*), tarytum nesipriešindamas jų sąmokslui ir nedoroms užmačioms.

Kas buvo toliau, visiems žinoma. Juozapas tikėjo sutaikinamąja dialogo galia, dėjosi nežinąs, kad neįmanoma priversti kito žmogaus užmegzti dialogo¹⁴ ir kad jo broliai nusigręžė nuo brolystės, o gal laikė savo „misiją“ absoliučia ekspozicija, todėl buvo įmestas į šulinį ir parduotas vergijon.

... IKI ATRASTOS BROLYSTĖS

Po dvidešimt dvejų metų ir po dvejų nuožmaus bado metų Jokūbas pasiuntė savo vaikus į Egiptą pirkti maisto. Ši 42 skyriuje pasakojama kelionė į Egiptą pirkti grūdų – *lemiamas* Juozapo istorijos momentas, nes sulig ja prasideda epilogas, kuris bus tęsiamas, plėtojamas ir užbaigtas tolesniuose skyriuose.

Nors visi dešimt brolių, atvykę į Egiptą kaip patriarcho Jokūbo, jų tėvo,

pasiuntiniai, vadinami Izraelio sūnumis (*Pr 42, 5*), tuo metu, kai leidžiasi į kelią, jie vadinami „Juozapo broliais“. Žinoma, jų laukia paskutinis brolystės išbandymas. Brolystės, kurios jie atsižadėjo parduodami Juozapą vergijon ir kurią jie bus priversti apibrėžti *kitaip*. Kai Benjaminas vadinamas „Juozapo broliu“ (*Pr 42, 4*), šis posakis genealoginiu ir emociniu požiūriu reiškia ką kita nei

kalbant apie kitus brolius, nes jis yra antrasis Rachelės sūnus. Taigi brolystė apibrėžiama ir *biologiškai*. „Tada dešimt Juozapo brolių nuėjo į Egiptą grūdų pirkti. Bet Juozapo brolio Benjamino jis neišsiuntė su broliais, nes bijojo, kad jį gali ištikti nelaimė“ (Pr 42, 3–4). Vadinasi, 3 ir 4 eilutėse žodis „brolis“ vartojamas nevienodai, kaskart priskiriant jam kitokią konotaciją. Šis subtilus žaismas į pirmą planą iškelia brolystės klausimą, kuris atsiskleidžia ne kaip santikos ir vienybės, o kaip nesantaikos principas. Kitaip tariant, brolystė nėra duota, ji nėra „natūrali“, ji turi būti *pasiekta*. Be to, nieko nesakoma apie dešimties brolių reakciją išgirdus, kad tėvas nusprendė nesiskirti su Benjaminu, – vėl rodomas ypatingas dėmesys, kuris anksčiau buvo skiriamas Juozapui. Galbūt istorijos atomazga paremta jų gebėjimu jausti solidarumą su tėvu ir susitaikyti su jo ypatingu prisirišimu prie vienintelio jam likusio Rachelės sūnaus.

Šiaip ar taip, Rachi suvokia, kokie iškyla sunkumai 42 skyriaus pradžioje, ir remdamasis midrašu (*Gn Rabba* 91, 6), pabrėžia: „3 eilutėje parašyta „Juozapo broliai“, o ne „Jokūbo vaikai“, nes norima pasakyti, jog jį pardavę, jie jautė sąžinės priekaištus, prisiekė elgtis su juo broliškai ir jį išlaisvinti, kad ir kokios kainos iš jų pareikalautų už jo išpirkimą“, ir, jei bus būtina, kaip pažymima midraše (*Gn Rabba* 91, 7), „žudyti ar nusižudyti“, kad tik atgautų Juozapą. Iš tiesų šiame midraše sakoma, kad jie leidosi jo ieškoti vos tik kirtę sieną, – kiekvienas keliavo pagal aptartą planą. Šis midrašas, kupinas viena už kitą išraiš-

kingesnių detalių, nukelia skaitytoją į pačias neįprasčiausias vietas, kuriose jie taip atkakliai ieško savo parduotojo brolio, kad ima kelti įtarimų, yra areštuojami ir apkaltinami šnipinėjimu. Taigi juos atveda pas Juozapą ir jie jam nusilenkia „ligi pat žemės“ (Pr 42, 6). Juozapas, pamatęs savo brolius, juos atpažino /*vayakirem*, o šie jo neatpažino, nes jis elgėsi su jais kaip svetimas žmogus. Stilius, kurį sukuria esminis žodis, šiuo atveju visiškai aiškus. Veiksmažodžio *vayitnaker* / „apsimesti svetimu žmogumi, dėtis nepažįstamu“ šaknis tokia pat kaip ir veiksmažodžio „atpažinti“. Vadinasi, Juozapas apsimeta brolių nepažįstas, nes mano, kad dar ne laikas atskleisti, kas jis toks. Jis kalba su jais griežtai. Toks elgesys sukėlė daug diskusijų, ir kai kurie egzegetai čia išvelgė tik keršto troškimą ar net „širdies kietumą“ – pasak jų, šis bruožas būdingas Izraelio tautai. Bet jeigu tai būtų tiesa, Biblijoje būtų pasakyta, kad Juozapas apkaltino savo brolius, pavyzdžiui, būtų įtraukta kad ir tokia eilutė: „Juozapas prisiminė, ką jie jam padarė“. Tačiau Biblijoje sakoma: „Prisiminęs sapnus, kuriuos buvo apie juos sapnavęs“ (Pr 42, 9). Tada prasideda dialogas, kuriame dešimt brolių dramatiškai ironizuojami, nes jie nežino to, ką žino Juozapas ir mes, skaitytojai. Jų žodžių dviprasmiškumas atskleidžia sudėtingą natūralios brolystės raidą, kurią E. Levinas apibrėžia kaip „karą“¹⁵: „Mes/*nah'nou* visi – to paties vyro sūnūs“ (Pr 42, 11). Ši neįprasta pirmuoju daugiskaitos asmeniu pavartoto asmeninio įvardžio forma *nah'nou* vietoj *anah'nou* reiškia, kad trūksta raidės *alef*, ku-

rios skaitmeninė vertė lygi vienetui. Tai gi trūksta vieno vaiko. Bet kas jis – Juozapas ar Benjaminas? Kitaip tariant, brolystė, turėjusi sutvirtinti vienybę, dingo ar dar nebuvo pasiekta. Kaip tik todėl Juozapas neatskleidžia, kas esąs. Šią pastabą išsakęs Nahmanide'as (1194–1270) priduria dar ir formalų argumentą, su kuriuo galima ir nesutikti. Pasak jo, pirmiausia turėjo išsipildyti pirmasis Juozapo sapnas – tas, kuriame visi brolių surišti pėdai nusilenkia jo pėdai, kad išsipildytų ir antrasis – tas, kuriame jam lenkiasi tėvas, motina ir vienuolika brolių. Tačiau, kaip pažymi Nahmanide'as, per pirmąjį susitikimą nebuvo Benjaminas. Dėl to Juozapas nusprendė neatkleisti savo tapatybės ir pareikalavo at-

vesti jauniausiąjį brolių, manydamas, kad broliai jam rengia kokią nors klaidą.

Tačiau iš tikrųjų, atpažinęs savo brolius, Juozapas akimirksniu nusprendžia kol kas nesakyti, kas esąs, siekdamas kitokios atpažinimo formos – kad priešais jį susirinkę Jokūbo sūnūs pripažintų savo kaltę jo atžvilgiu. Taigi Juozapas taip elgiasi trokšdamas ne pakankinti brolius, bet išbandyti, priversti juos pamąstyti apie savo elgesį. Tik po trijų ilgų nelaisvės dienų ir tik sužinojus, kad teks stoti prieš tėvą be Simeono, juos ima kamuoti *sąžinės priekaištai*. Nuo šio momento intriga – Juozapo rankose. Dabar jau jis reguliuoja, kada Jokūbo sūnams išvykti ar atvykti, nuo jo priklauso atomazga ir atpažinimo scenos.

SAŽINĖS PRIEKAIŠTAI IR AŠAROS

Sąžinės priekaištai brolius apima tris kartus, kaskart vis stiprėdami ir skatindami juos apmąstyti savo elgesį. Iš pradžių pripažįstama kaltė: „Vargas mums! Esame baudžiami už savo brolių. Matėme jo širdies skausmą, kai jis maldavo mus, tačiau nenorėjome klausytis. Todėl šis skausmas mus ir užgriuvo“ (*Pr 42, 21*). Apmąstymų procesas tęsiasi, kai kiekvienas savo krepšyje suranda pinigų, kuriuos sumokėjo už grūdus. Jie vos neapalpsta ir apimti nerimo sušunka: „Kas tai, ką Dievas mums padarė?“ (*Pr 42, 28*). Pagaliau, Benjaminas maiše atradus taurę, Judas sudejuoja: „Ką mums besakyti savo viešpačiui? Ko begalime maldauti? Kaip begalime įrodyti savo nekaltumą? Pats Dievas atidengė savo tarnų nusikaltimą!“ (*Pr 44, 16*).

Tai, žinoma, sąžinės priekaištai, bet kartu jau ir kaltės išpirkimas.

Pirmąsyk apėmus sąžinės priekaištams, broliai „nubaudžiami“ pagal padaryto nusikaltimo sunkumą (Simeonas liks įkalintas, todėl jie turės viską papasakoti tėvui, šįkart nenuslėpdami savo atsakomybės už šį, o galbūt ir ankstesnį įvykį). Antrąkart jie aiškiai suvokia, kad du įvykiai susiję Dievo valia (Juozapas šulinyje, Simeonas kalėjime). O paskutiniajame etape, pasak Rachi, „skolintojas rado progą atsiimti skolą“ (*ad. Gn 44, 16*). Kalbama ne apie taurės vagystę, dėl kurios jie nekalti, o apie seniai padarytą nusikaltimą. Taigi Dievas juos baudžia už blogį, kurį jie padarė... Juozapai. Šiuo atveju „savigrauža atverdama ir skaldydama prasiskverbs iki

pat uždaro ir tvirto sąžinės branduolio, kuriame visada nusistovi lygybė ir pusiausvyra tarp traumos ir veiksmo“¹⁶. Šiame pasakojime labiau tinka kalbėti ne apie sąžinę, o apie traumą, ne apie svarstymus ir pažinimą, o apie jautrumą ir pasyvumą. Juk šiuo atveju sąžinės priekaištai – tikra trauma. Juozapo brolių jautrumą pažadina ne sąžinės aktas, o *kentėjimas*, ir jie *kaltina patys save* anksčiau, negu yra apkaltinami. „Sąžinės priekaištai yra jautrumo „tiesioginės prasmės“ tropas; jo pasyvume išnyksta skirtumas tarp „būti apkaltintam“ ir „kaltinti pačiam save“¹⁷. Šiuo atveju kančia yra tikras kaltės išpirkimas.

Jautrumas prasiskverbia ir pro apsimestinį Juozapo griežtumą, kai jis graudžiai lieja ašaras. Negi tos ašaros iš pykčio? O gal jis rauda apgailėdamas savo likimą? Turime teisę įsivaizduoti, kad išgirdęs, kaip broliai gailisi savo elgesio (*Pr 42, 24*), Juozapas pirmąkart pajunta norą susitaikyti. Kadangi jis dar negali visiškai jais pasitikėti, tai mano, kad reikia dar kartą juos išbandyti.

Juozapo veiksmas baigiantis pirmajam susitikimui žymi puikiai parengto *crescendo* pradžia. Prieš atskleisdamas, kas esąs, Juozapas verks dar du kartus¹⁸. Juozapo susijaudinimas išvydus brolių Benjaminą aprašomas kaip pirmojo veiksmo paminėjimo plėtojimas: „Tai pasakęs, Juozapas paskubomis išėjo, nes buvo susijaudinęs dėl savo brolio iki ašarų. Jis nuėjo į atskirą kambarį ir ten išsiverkė. Tuomet, nusiprausęs veidą, vėl pasirodė ir valdydamasis paliepė: „Paduokite valgius!“ (*Pr 43, 30–31*). Šis susijaudinimas, jautrumas neturi nieko

bendra su tuo pakylėtu jausmu, kuris aprašomas „literatūroje“. Čia, ko gero, reikia kalbėti apie *pažeidžiamumą*. Skausmą. Pasyvumą. Išsiliejimą ar atsivėrimą to, kas glūdi anapus kalbėjimo ar net maldos, nes „ašarų vartai neužverti, o nuskriaustųjų ašaros sužymėtos ir supiltos į urną (*Bérakhot 32 b ir Ps 56, 9*)“¹⁹. „Skausmas liejasi kaip kraujas.“²⁰ Ašarų liejimas panašus į kraujo išsiliejimą. „Grynas, pasyvus jautrumas toks stiprus, kad tampa kvėpavimu... Kūno, kuriam gyvybę suteikia siela, tropas, psichika – tarytum duodanti ranka, pasirengusi atitraukti nuo savęs duonos kąsnį.“²¹ Pažymėtina, kad po šio aukščiausios įtampos epizodo Juozapas dalijasi duona su broliais (*Pr 43, 31*).

Juozapas verkia ir prisipažindamas broliams, kas esąs (*Pr 45, 1–2*). Jis „nėbegalėjo ilgiau susivaldyti“. Jis nebeslepia savo susijaudinimo, jautrumo, atvirai verkia brolių akivaizdoje, ir jo rauda tokia garsi, kad ją girdi ir už durų esantys egiptiečiai. Be galo susijaudinęs jis ištaria: „Aš jūsų brolis Juozapas“ (*Pr 45, 4*). Taigi Juozapas atskleidžia brolystės paslaptį ašarodamas, apnuogindamas savąjį „aš“, o ne išvalgiai valdydamasis. Jo „aš“ nesutampa su juo pačiu, ir jis verkia tardamas savo broliams: „Juk iš tikrųjų Dievas pasiuntė mane pirma jūsų išgelbėti gyvastį“ (*Pr 45, 5–7*). O kai broliai vis dar netiki, kad Juozapas jiems atleido, jis verkdamas (*Pr 50, 17*) primena jiems svarbiausią šios istorijos Veikėją: „Nebijokite! Nejau aš esu Dievo vietoje? Be to, nors jūs ir sumanėte man pikta, Dievas pakeitė tai į gera – išlaikyti daugelį žmo-

nių, kaip šiandien jis ir daro“ (*Pr 50, 19–20*). Toks Juozapo susijaudinimas ir „išsiliejimas“ Biblijoje ir jos komentavimo tradicijoje vadinamas Dievo baimė, tačiau ne bet kokia, o smarkiai užmaskuo-

ta, – šiuo atveju tai baimė dėl kito, rūpestis, kad jis nealktų ir išgyventų.

Tačiau prieš tai reikėjo, kad broliai, tiksliau, jų atsakomybės samprata akivaizdžiai pasikeistų.

ATSAKOMYBĖ IR SUBSTITUCIJA

Kaip jau buvo minėta, Juozapas sprendžia, kada Jokūbo sūnams atvykti ir išvykti, jis valdo atomazgą, tačiau tai daro ne iš žiaurumo ar norėdamas atkeršyti. Jis siekia sukurti *lygiai tokias pat* sąlygas, kokiomis broliai jį pardavė, tik šį kartą vietoj jo yra Benjaminas. Kaip ir pats Juozapas, Benjaminas – Rachelės sūnus. Kaip ir Juozapas, jis yra tėvo numylėtinis, ir broliai jam pavydi tos begalinės tėvo meilės. Vadinasi, reikėjo išplėsti Benjaminą iš tėvo globos ir bent kelioms dienoms atiduoti į brolių – Lėjos ir tarnaičių sūnų – rankas. Tik taip bus galima sužinoti, kas jam nutiks. Ar jie elgsis su juo taip, kaip su Juozapu? O gal jie juo rūpinsis? O jei rūpinsis, tai ar labai? Juozapas parengia tokią situaciją stengdamasis išsiaiškinti, koks stiprus brolių atsakomybės jausmas, ir patikrinti, ar jie *reaguoja* į savo pačių asmeninę istoriją ir ar pasirengę už ją *atsakyti*.

Tas atsakomybės jausmas, nors iš pradžių nelabai aiškus, pabunda, kai Rubenas garantuoja tėvui, kad Benjaminui nieko nenutiks. Jis net pasiūlo tėvui nužudyti du anūkus, jeigu neparves Benjaminas (*Pr 42, 37*). Tačiau Jokūbas nesutinka; pasak midrašo (*Gn Rabba 91, 6*), jis atsako: „Argi tavo vaikai nėra ir mano?“

Atsakomybės jausmas sustiprėja, kai už Benjaminą laiduoja Judas. Būtent Ju-

das, o ne koks kitas brolis, nes tik jis, kaip ir jo tėvas, „patyrė“ meilę jauniausiam savo vaikui, Šelai (*Pr 38, 11*). Judas pripažino Tamarai, savo marčiai, padarytą „piktadarystę“ ir taip išgelbėjo ją nuo laužo. Vadinasi, Judas, atpažinęs savo užstatus/’*eravon*, buvo pasirengęs imtis atsakomybės/’*arav*. „Gali mane laikyti už jį atsakingą. Jei neparvesiu jo atgal pas tave ir nepastatysiu tavo akivaizdoje, būsiu kaltas tau visą gyvenimą“ (*Pr 43, 9*). Jokūbas sutinka verčiamas aplinkybių: badas nesibaigia ir darosi vis nuožmesnis. Vis dėlto svarbus ir Judo išsipareigojimas, nors ir žodinis, duotas Jokūbo akivaizdoje. O Juozapo akivaizdoje jam teks išbandyti save ir įrodyti savo vertę veiksmais. „Iš nederamų veiksmų ir minčių išsivaduoja elgesys, vien tik minčių ar žodžių niekada nepakanka.“²²

Taigi Juozapas gauna, ko norėjęs, ir surezga paskutinę gudrybę: įdėjęs į Benjaminą maišą savo taurę, apkaltina šį vaigyste (*Pr 44, 12*). Tai paskatina Judą ilgam monologui (*Pr 44, 18–34*). Šiame monologe²³ atsiskleidžia Judo subtilumas ir oratoriaus talentas: jis nemalduoja ir nesigriebia ypatingų retorikos priemonių, bet sumaniai vartoja žodžius: *tėvas* – 14 kartų ir *tarnas* – 13 kartų. Atrodo, kad Judas stengiasi sujaudinti ir sugraudinti

tą nepermaldaujaną valdžios atstovą piešdamas seno, pažeidžiamo tėvo paveikslą ir nuolat kartojamu žodžiu *tarnas* rodydamas, kad jis ir jo broliai pripažįsta jo valdžią. Be to, jis kalba prisiartinęs (Pr 44, 18). *Artumo* siekia ne tam, kad prilygtų Juozapui, bet „ieškodamas kalboje, tampančioje informacijos srautu, kontakto ir jautrumo“²⁴. Juk „artumas *jau* yra nepaprastai skubus kvietimas – įpareigojimas, anachroniškai ankstesnis už bet kokią išpareigojimą“²⁵. Tai Juozapui skirtas kvietimas neatmesti Judo atsakomybės, kvietimas būti atsakingam už jo atsakomybę (Sota 37 b). Toks artumas trikdė, neramina. Jis neleidžia nugrimzti į save. Jis sujaudina Juozapą, ir šis nebegali ilgiau valdytis girdėdamas paskutinius monologo žodžius: „Todėl dabar prašyčiau leisti tavo tarnui pasilikti mano viešpaties vergu vietoj jauniausiojo, o jauniausiąjį leisti grįžti su broliais“ (Pr 44, 33). Taigi Judas siūlosi *pakeisti* Benjaminą, nors ir žino, kad yra nekalnas. Jis prisiima tariamą brolio kaltę – šio žodžio jis nebevartoja – ir šikart nebevengia atsakomybės, net yra pasiryžęs tapti vergu. Judas baigia savo kalbą: „Juk kaip aš galiu grįžti pas savo tėvą, jei jauniausiojo nėra su manimi? Negalėčiau pakelti, matydamas savo tėvo kančią“ (Pr 44, 34). Savo monologo pabaigoje Judas pamini tėvą. Šis žodis sujaudins Juozapą iki pat širdies gelmių.

Argi tai ne kas kita kaip „literatūrinis-naratyvinis“ *substitucijos* aprašymas? Fenomenologiškai jį galima suprasti kaip požiūrį į kitą – į „aš“ įtraukiama kitoniškumo idėja, – ir kartu kaip „aš“ pasikeitimą su kitu vietomis. Pasikeis-

ti su kitu vietomis ne tam, kad perimtum jo objektyvią būtį, bet tam, kad savo paties substancija atsakytum į jo poreikį, kad patenkintum jo nesuformuluotą prašymą (tai ir daro Judas, o Benjaminas tyli). Tai ne tik pastanga patenkinti kitą materialiai, tai pasiryžimas numirti už kitą ar tapti vergu. Vadinasi, substitucija suvokiama kaip buvimas įkaitu, kaip *atsakomybė už tai, ko nepadariau* (tariama taurės vagystė), atsakomybė už kitus kitų akivaizdoje, kaip šiame pasakojime: Judas atiduoda save vietoj Benjaminą. Žinoma, čia substitucija suvokiama kaip aktyvumas ir netylėjimas, kaip iniciatyvumas, tačiau tai tiesioginė atsakomybės pasekmė. Juk substitucija – etikos esmė, kitaip pavadinta atsakomybė. Jos pagrindas – pasikeitimas su kitu vietomis, tiek svetimo, tiek artimo žmogaus, kurie tokiu būdu tampa broliais. Tai ne biologinė, o neišardoma „dvasinė“ brolystė, kuri savo ruožtu pakeičia „agresyvią prigimtine brolystę“²⁶. Pasikeisdamas vietomis su kitu, galėdamas „kaitaliojis“ su bet kuriuo kitu žmogumi, aš prisiimu vargdienio, našlės, našlaičio, svetimšalio naštą. Tampu pasauliui ir kitam pavaldžiu subjektu. „*Sub-jectum*: su pasaulio našta – atsakingas už viską“²⁷ ... *Našta nepaprastai sunki, bet tai dieviškas sunkumas*.“²⁸

Per substituciją Judas, atstovaujantis savo broliams, išperka nusikaltimą, kurią kartu su broliais padarė kitam Rachelės sūnui – Juozapui. Tada nebelieka kliūčių atpažinti, susitaikyti ir atkurti tikrą brolystę²⁹.

Ar nebūtų galima iškelti hipotezės, kad pasakojimas apie Juozapą ir jo bro-

lius paneigia tai, kas sakoma Pradžios knygoje apie buvimą brolių? Kad visada pasirenkamas jauniausiasis paliekant vyresnįjį nuošalyje? Kad vieno „išrinkimas“ *atskiria* nuo kito? Ir kad vienuolika Juozapo brolių priešinasi tokio išrinkimo pasikartojimui? Tokią hipotezę iškėlė ir gynė Emmanuelis Levinas per debatus, kurie vyko po André Néhero pranešimo apie Kainą ir Abelį per Pirmąją prancūzakalbių žydų intelektualų konferenciją. „Mes norime, – sakė Juozapo broliai, – kad visi kiti būtų išgelbėti, o su jais ir visa žmonija. Juozapo pardavimas – tai protestas prieš brolių priešišumą ir vieno triumfą kitų sąs-

kaita. Izraelis, prasidedantis dvylika brolių, – tai prigimtinės brolystės *pakeitimas* dvasine.“³⁰ Tai drąši hipotezė, rodanti, kad būti išrinktam reiškia ne Izraeliui suteiktas privilegijas, o atsakomybę. Ji atitinka E. Levino filosofiją. Tas, kas yra atsakingas, *ipso facto* yra išrinktas. Iš to, beje, kyla universali Izraelio dimensija, kurią E. Levinas visada pabrėžė.

Buvimas broliu, apimantis visą žmoniją ir pranokstantis atskirų žmonių tapatumą, ir yra svarbiausia šio Pradžios knygą užbaigiančio pasakojimo mintis bei tikslas, kurio, anot pranašų, žmonės privalo siekti ir gal net jį įgyvendinti.

Literatūra ir nuorodos

¹ François Poirié. *Emmanuel Levinas. Qui êtes-vous?* – La Manufacture, Lyon, 1987, p. 109.

² Catherine Chalié. *La fraternité, un espoir en clair-obscur.* – Buchet-Chastel, Paris, 2003, p. 10.

³ Pasak Thomo Manno, Goethe labai norėjo išplėtoti Juozapo istoriją su visomis smulkmenomis. Plg. Thomas Mann. *Etudes. Goethe, Nietzsche, Joseph et ses frères*, trad. Ph. Jacottet. – Mermod, Lausanne, 1949, p. 132.

⁴ M.-J. Lhote. L'histoire de Joseph et ses frères traitée successivement par Hugo von Hofmannsthal et par Thomas Mann, in P.-M. Beaude (éd.). *La Bible en littérature. Actes du colloque international de Metz (septembre 1994).* – Cerf, Paris, 1997, p. 73–86.

⁵ *Joseph et ses frères*, 4 t. – Gallimard, Paris, 1938.

⁶ E versijoje Rubenas užstoja jauniausiąjį brolių, tačiau, kai midjaniečiai atsitiktinai aptinka Juozapą šulinyje ir jį pasiima, pamano, kad šis mirė. J variante Juozapui gyvybę išgelbsti Judas pasiūlydamas parduoti jį į vergiją – šikart vergų pirkliai yra izraelitai (*Pr 37, 25–28; 39, 1*).

Midraše (*Gn Rabba 84, 22*) iš pirmo žvilgsnio ši prieštaravimą išsprendžia pažodinis eilučių skaitymas: sakoma, kad Juozapas buvo parduotas keletą kartų – keturis, gal net penkis, priklausomai nuo to, kiek išvardyta, – kol

pagaliau jį nusipirko Potifaras. Ši mintis visai įtikima, kadangi vergai buvo laikomi preke, kurią galima išmainyti ar parduoti.

⁷ Plačiau apie šį klausimą žr. mano straipsnį „Biblijos egzėgezė ir filosofija“ (*Exégèse biblique et philosophie*), kn. Emmanuel Levinas. *L'éthique comme philosophie première*, Jean Greisch et Jacques Rolland (éd.). – Cerf, Paris, 1993, p. 209–227.

⁸ „Nelaimių vieta. Ten buvo išprieivartauta Dina, ten buvo parduotas Juozapas, ten buvo sušaldyta Dovydo karalystė“ (*Sanhédrin 102 a*).

⁹ *Izaijo 6, 8*. Taip pat plg. *AQE* p. 186, 11 pastaba.

¹⁰ *AQE*, p. 190.

¹¹ *AQE*, p. 135.

¹² Rachi *ad. loc.*

¹³ Rachi Talmudo komentaras (*Sota 13 b*) kur kas aiškesnis. Rachi perpasakoja Juozapo ir jam kelią nurodžiusio vyro pokalbį. „Savo brolių ieškau“, – sakai. Žinok, kad jie išsižadėjo brolystės. Jie nebelaiko savęs tavo broliais, nes girdėjau juos sakant: „Eime ieškoti įstatymų ir sprendimų/datot *vėdinin*, kurie leistų pasmerkti jį myriop, jeigu jis pas mus ateis.“

¹⁴ „Kaip pripažino pats Platonas, didžiausia problema, su kuria susiduria tie, kurie mano, kad

dialogas gali užkirsti kelią žiaurumui, – tai, kad nepaprastai sunku priversti kalbėtis priešiška nusiteikusius ir vienas kitam pikta linknius žmones. Reikia atskiro dialogo, kad paskatintum juos dialogui.“ *DQ VI*, p. 217–218.

¹⁵ *La conscience juive. Données et débats.* – PUF, Paris, 1963, p. 49. „Broliška vienybė nėra pirminė, ją reikia pasiekti.“

¹⁶ *AQE*, p.160.

¹⁷ *AQE*, p. 161.

¹⁸ Iš tiesų Juozapas verkia šešis kartus: du sykius paslapčia (*Pr 42, 24; 43, 30*), tris kartus brolių akivaizdoje (*Pr 45, 1–2; 45, 14–15; 50, 17*) ir viena kart, kai vėl išvysta tėvą (*Pr 46, 29*). Tomis akimirkomis nepaprastai susijaudinęs Juozapas vykstančios scenos nebecontroliuoja. Jis irgi sukrėstas to, kaip klostosi įvykiai.

¹⁹ *AQE*, p. 91.

²⁰ *DEE*, p. 155.

²¹ *AQE*, p. 85.

²² *Qiddoushin 59 b.*

²³ Midraše (*Tanh'ouma, Vayigach 3, 4*) šis monologas pakeičiamas nepaprastai aršiu ginču.

²⁴ *AQE.*, p. 126.

²⁵ *AQE.*, p. 127.

²⁶ *La conscience juive, op.cit.*, p. 49.

²⁷ *AQE.*, p. 147.

²⁸ *AQE.*, p. 157.

²⁹ *Todėl Juozapas, apdovanodamas brolius, gali įteikti Benjaminui pačią brangiausią dovaną. Šįkart tai nebesukelia pavydo ar neapykantos.*

³⁰ E. Levinas, kn. *La conscience juive, op. cit.*, p. 50.

Iš prancūzų k. vertė
Lina PERKAUSKYTĖ

